

Nagovor predsednika Državnega sveta Alojza Kovšce na mednarodni konferenci ob vseevropskem dnevu spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov - **Navidezna sprava: tranzicijski procesi v srednji in vzhodni Evropi v primerjalni perspektivi**

Ljubljana, 23. avgust 2021

Spoštovani gospe in gospodje;

Cenjeni predsednik Vlade gospod Janez Janša;

Cenjeni direktor Študijskega centra za narodno spravo dr. Tomaž Ivešič;

Cenjeni domači in tuji razpravljavci;

spoštovano občinstvo ...

Dobrodošli v dvorani Državnega sveta, drugega doma slovenskega parlamenta, na mednarodni konferenci ob evropskem dnevu spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov, ki ji, kot smo zapisali v skupnem vabilu, botruje kar nekaj izjemnih zgodovinskih mejnikov: trideseta obletnica osamosvojitve in demokratizacije Republike Slovenije, petindvajsetletnica Zakona o popravi krivic ter 75-letnica konca druge svetovne vojne na Slovenskem ... Danes bomo skušali obuditi, akademsko in politično, diskurz o tem, kaj je bilo do sedaj že storjeno na področju sprave, poprave krivic, kaznovanja krivcev odgovornih za teptanje človekovih pravic in ugotoviti, kakšno je stanje vladavine prava ne samo v Sloveniji, ampak tudi v primerljivih nekdanjih socialističnih državah srednje in vzhodne Evrope.

Leta 2009 je namreč Evropski parlament sprejel Resolucijo o evropski zavesti in totalitarizmu, v kateri je, sklicujoč se na temeljne pravne akte o spoštovanju človekovih pravic, obsodil vse totalitarne in avtoritarne režime in pozval k

razglasitvi 23. avgusta za evropski dan spomina na žrtve vseh totalitarnih in avtoritarnih režimov. Od takrat pa do danes je Republika Slovenija storila nekaj pomembnih pozitivnih korakov, začnši s procesom denacionalizacije, sprejetjem Zakona o popravi krivic in izplačevanjem odškodnin ter z ustanovitvijo več parlamentarnih in vladnih komisij, leta 2008 še z ustanovitvijo Študijskega centra za narodno spravo, ki znanstveno preučuje vse tri totalitarne sisteme, ki so slovenski prostor zaznamovali v minulem stoletju.

Ko smo snovali program za tokratni dogodek, smo izhajali iz bolj ali manj dobro znanih ovir na prehojeni poti. Vemo, da določeni procesi v Sloveniji niso potekali tako kot bi morali, postopki denacionalizacije so potekali zelo dolgo in nekateri še danes niso v celoti zaključeni, Zakon o popravi krivic je kar leto dni čakal na nastanek v njem predvidene komisije, pa tudi ugotovitve parlamentarne Preiskovalne komisije o raziskovanju poveljnih množičnih pobojev niso bile sprejete. Storilci zločinov in odgovorni za teptanje človekovih pravic v času komunističnega režima niso bili obravnavani na slovenskih sodiščih, saj so obtožnice zoper njih padle. Judovski skupnosti do danes še vedno ni bila s strani države urejena restitucija premoženja.

Današnji razpravljavci bodo v nadaljevanju nakazali obširneje pravkar povzeto problematiko, a vendar tudi podali svoje ocene o tem, kje smo torej danes na področjih sprave, tranzicijske pravičnosti, poprave krivic in obsodbe zločinov prejšnjega komunističnega režima.

In ker ima vsak zakaj tudi svoj zato, se spodobi, da nekaj besed o spravi ter njeni zgodovinsko politični nujnosti spregovorim še sam. Janez Juhant je ob eni od takšnih spominskih priložnostih poudaril, da brez osebnega in družbenega prečiščenja usedlin preteklosti ne moremo izostriti pogleda. Kako zelo popačen

in izkrivljen je lahko naš pogled na spravo, spravnost in spravljanje, potrebuje nekaj dodatnih pojasnitev.

Izraz sprava je kot politični pojem pravzaprav zlorabljen. Slovenski narodni razkol je treba razumeti v dveh, sicer tesno povezanih, vendar vsebinsko medsebojno zelo različnih pogledih. Vojna in povojno revolucionarno dogajanje zaradi časovne odmaknjenosti in nepopravljivosti škode, ki je bila povzročena ljudem, predstavljata eno še zmeraj bolečo brazgotino tega razkola. Usodnost in nepopravljivost sta z njo zaraščeni, ker ne omogočata popravljanja za nazaj, temveč le preseganje v duhovnem smislu, to je spravo med generacijami, ki sicer še vedno čutijo posledice, so pa pripravljene nase prevzeti odgovornost za prihodnost in poiskati način mirnega sobivanja. Drugi, nič manj pomemben pogled na slovenski narodni razkol pa predstavlja druga, bolj sveža brazgotina: enopartijski sistem je sicer del zgodovine, atributi izvajanja enopartijske hegemonije pa so še vedno večinoma v rokah akterjev hegemonistične oblasti in njenih naslednikov ter dedičev. V tej luči sprava s tistimi, ki želijo to nelegitimno moč monopolno ohranjati v prihodnosti, ni možna, saj bi preprosto predstavljala odpuščanje grehov vnaprej. Kot narod se torej lahko spravimo glede izvršenih zgodovinskih dejstev, nikakor pa ta sprava ne more pomeniti garancije za prikrito ohranjanje ideološke hegemonije in vzvodov oblasti v rokah ene ideologije, najpogosteje se to kaže kot ideološki spopad med levico in desnico. Ideološki boj za oblast z razglašanjem skrbi za dediščino mora biti prepoznan kot poskus zgodovinske prevare naroda.

Zdi se mi pomembno, da javno ozavestimo, da sprava pomeni opuščenje zamer za nazaj, nikakor pa ne omogočanje nelegitimno pridobljenih privilegijev kogarkoli za naprej. Zgodovina je namreč čas, ki je minil, družbena nasprotja pa

zadevajo sedanost in nihče nima moralne pravice aktualna dejanja opravičevati z dogodki iz preteklosti ter si lastiti zanje celo dedno pravico. Sprava je bila v zgodovinskem kontekstu postavljena kot protitež principu avantgardnega sovraštva, in kot taka postavlja v izhodišče nas ljudi, vse ljudi, ki imamo različna politična prepričanja, enako pravico do življenja in javnega izjavljanja ter delovanja. Sprava, tako Spomenka Hribar, predpostavlja izvorno pravico vsakogar, da je svoj – da pa hkrati isto pravico priznava tudi drugemu, drugim.

Trideset let naše države je pokazalo, da zgolj sprememba političnega sistema ne more prinesiti in uveljaviti vsesplošne tolerance oz. spravo kot nacionalno vrednoto. Polarizacija danes enako učinkovito in boleče kot polarizacija pred tremi desetletji še vedno deli ljudi, med njimi postavlja neprehodne bariere, jih za vedno okuži s sovraštvom, nestrpnostjo in z zamerami. V takšnih pogojih je vsaka sprava lahko le navidezna sprava, akt politične kurtuazije, oz. del osebnih političnih stilov. Kako to preseči? Kako to postaviti na glavo, pretresti, a ne premešati?

Latentnost tega uničujočega duha sovraštva je zamenjal direkten agresiven politični diskurz. Hujskaštvo, obtoževanje in etiketiranje, trdno skrito za psevdonimi in lažnimi profili na družabnih omrežjih, so dokaz več, da moramo spravo v polnem pomenu ne le ozavestiti kot narod in posamezniki, temveč jo z glavo in s srcem udejanjati. In to je proces, ki bo še trajal, vse dokler bomo prepoznali kot svojo imanentno moč v slovenski vztrajnosti in kljubovalnosti, ki nas opominjata, da imamo kot narod dovolj duhovne širine in da imamo dovolj moralnega poguma. Le kot opolnomočeni se lahko, ne navidez, temveč zares spravimo.

Hvala za pozornost, z zanimanjem bom spremljal referate v nadaljevanju konference ter hvala vsem, ki ste pri tem sodelovali.